

Weerbaarheid tegen desinformatie: waar blijft de can do-mentaliteit van de krijgsmacht?

Desinformatie is onze wereld binnengeslopen en gaat niet meer weg. De MH17, verkiezingen of coronatijd, de voorbeelden zijn legio. Wat is er aan de hand? Hoe weerbaar zijn we en waar is de can do-mentaliteit van Defensie?

Luitenant-kolonel Cees van Doorn MA*

Even eerlijk als ontluisterend is het antwoord van kapitein Evert-Jan, Public Affairs Officer bij de enhanced Forward Presence (eFP) in Litouwen op de vraag van de journalist: 'Maar hoe vecht je dan tegen desinformatie?' Zijn antwoord, staand voor een massieve rij Nederlandse CV90-infanteriegevechtsvoertuigen: 'Da's een moeilijke vraag waar ik je niet op kan antwoorden'.¹ Geen groter contrast tussen de oude en nieuwe oorlog. Sun Tzu snapte het 500 jaar voor Christus al: 'De ware veroveraar verbreekt de bondgenootschappen van zijn tegenstander terwijl zijn spionnen tweedracht zaaien en onrust voeden.'² Niks nieuws dus.

Desinformatie heeft nog steeds dezelfde twee doelen: twijfel zaaien en tegenstellingen vergroten. Wel gaat het tegenwoordig iets anders en de belangen kunnen groot zijn. De opstelling van Rusland in de MH17-zaak of de ongekende informatieoorlog tussen Amerika en China rond Covid-19. Iedereen is met iedereen verbonden, de snelheid is ongekend. *Fake news* is het nieuwe buzzword.³ De overheid waarschuwt en geeft tips om weerbaar te zijn.⁴ Logisch, want de risico's voor liberale democratieën zijn groot. Kijk naar het schandaal met Cambridge Analytica tijdens de Amerikaanse presidentsverkiezingen van 2016. Ook het Nederlandse Oekraïne-referendum heeft een geurspoor van desinformatie.⁵

Desinformatie kan onze blik op zaken geleidelijk veranderen en mensen zelfs tot daden aanzetten, zoals sabotage aan gsm-masten, gedreven door een vermeend verband tussen het coronavirus en 5G-straling. Dan is het opeens dichtbij voor de operator van een nachtelijk surveillerende defensiedrone. Ook politici dragen hun steentje bij. Premier Rutte reageerde vol ongeloof toen Thierry Baudet, leider van Forum voor Democratie, de resultaten van het JIT-onderzoek naar de MH17-ramp in twijfel trok.⁶ *De Groene Amsterdammer* onthulde dat een Russische trollenfabriek in juli 2014 meer dan 65.000 berichten verspreidde om Oekraïne de schuld van de MH17-ramp te geven.⁷ Ook in coronatijd zijn de voorbeelden legio: benzinepompen als plek van overdracht, of 'het is maar een griepje'. Minister van Defensie Bijleveld⁸ en de Comman-

* Cees van Doorn MA is alumna van de Master Military Strategic Studies aan de NLDA, waar hij afstudeerde op maatschappelijke weerbaarheid tegen desinformatie in de MH17-zaak. Hij is zelfstandig ondernemer en strategisch adviseur binnen het Netwerk Politics van 1 Civiel en Militair Interactie Commando.

1 'Aan het front van de informatieoorlog', *VPRO Tegenlicht*, zie: <https://www.vpro.nl/programmas/tegenlicht/kijk/afleveringen/2019-2020/aan-het-front-van-de-informatieoorlog.html>.

2 Samuel B. Griffith, *Sun Tzu. De kunst van het oorlogvoeren* (Kerkdriel, Librero, 2006) 62.

3 Jenta Althuis en Leonie Haiden (red.), *Fake News. A Roadmap* (Riga, NATO StratCom Centre of Excellence, 2018).

4 Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/desinformatie-nepnieuws>.

5 'Ollongren: Russische desinformatie bij Oekraïne-referendum', *NOS*, zie: <https://nos.nl/artikel/2202937-ollongren-russische-desinformatie-bij-oekraïne-referendum.html>.

6 'Nabestaanden MH17 geschokt door Thierry Baudet: 'Dit is schandalig'', *RTL Nieuws*, zie: <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/artikel/4722881/mh17-ploeg-rusland-oekraïne-jit-baudet-thierry-nabestaanden>.

7 Robert van der Noorda en Coen van de Ven, 'Nepnieuws uit Sint-Petersburg', *De Groene Amsterdammer*, 13 mei 2019, zie: <https://www.groene.nl/artikel/nepnieuws-uit-sint-petersburg>.

8 'Defensie-minister Bijleveld: 'Nederland is in cyberoorlog met Rusland'', *WNL*, zie: <https://www.youtube.com/watch?v=q39GkUgi7bQ>.

dant der Strijdkrachten⁹ maken zich in media-optredens zorgen over de naïviteit en haperende weerbaarheid. Desinformatie heeft dus gevolgen, maar hoe verweer je je daar dan tegen?

Waar blijft de can do-mentaliteit van Defensie?

In feite zijn er twee desinformatiedreigingen: het treft je, zoals de mannen en vrouwen van eFP, of je ziet binnen je organisatie mensen die het (helpen) verspreiden. Bij de eerste dreiging is het duidelijk: alle hens aan dek om de crisis te bezweren of in beleidstaal te mitigeren. Bij dreiging twee ligt dat anders. Twijfel zaaien en tegenstellingen vergroten is een zich langzaam verspreidend virus waarvan je de gevolgen niet direct merkt. Of je denkt: 'Maar dat is toch gewoon iemands persoonlijke verantwoordelijkheid?' Hier raken we het thema burgerschap en het lijkt inmiddels tijd om het debat te voeren hoe de krijgsmacht kan bijdragen aan de weerbaarheid van de samenleving. Willen we blijven geloven in onze vrijheid, dan moet de krijgsmacht niet alleen zelf weerbaar zijn, maar ook haar steentje bijdragen aan de samenleving als geheel. In Scandinavische landen doen ze dat al: onder de noemer whole-of-society approach werken overheden, bedrijfsleven en non-gouvernementele organisaties samen.¹⁰

Wat is maatschappelijke weerbaarheid?

Hoe concretiseer of meet je maatschappelijke weerbaarheid? Dat kan met het model van Caspar Versteegden.¹¹ Hij onderscheidt zeven bouwblokken die samen bepalen hoe de vlag erbij hangt. *Sociaal kapitaal* gaat over hoe we ons verbonden voelen. Een sleutelement is *vertrouwen*, in elkaar, in onze leiders en ons systeem. *Waarden en normen* en de manier waarop deze geïnstitutionaliseerd zijn vormen ook een deel van de meetlat. *Narratieven* zijn een volgend element. Denk aan de ramp met de MH17, waarbij het mantra van de overheid was: slachtoffers naar huis, uitzoeken wat er gebeurd is en vind de daders. *Interconnectie* gaat over de manier waarop we verbonden zijn. *Innovatie en educatie* is ook een indicator voor weerbaarheid: zijn we opgeleid om kritisch te blijven denken? Ten slotte is er nog *waakzaamheid en waarschuwing*: hoe detecteren, duiden en doorgronden we beïnvloeding?

Can do, of nú even niet?

Mooi zo'n analyse, maar wat doen we dan als het niet goed zit? Misschien moeten we daarvoor even terug naar een *core business* van Defensie. Opleiden en trainen is er tot kunst verheven. Een unieke uitgangspositie voor het internaliseren van weerbaarheidsprogramma's. Voor alle bouwblokken zijn praktische lessen te ontwikkelen voor zowel de primaire, secundaire als tertiaire vorming. Misschien iets té voor de hand liggend, maar kijk eens naar de lessen maatschappijleer. Daar leerden we hoe Nederland in elkaar zit, bestuurd wordt en welke waarden de bevolking binden. Er is aandacht voor instituties, zoals onafhankelijke rechtspraak en de scheiding der machten. Maar voordat zo'n curriculum is geïmplementeerd zijn we jaren verder. De can do-mentaliteit vraagt om aanpakken, en wel nu.

Wat kunnen we dus doen vanaf morgen? Wees alert, zowel naar binnen als buiten. Bouw aan vertrouwen gebaseerd op leiderschap en het goede voorbeeld. Reageer als je het ziet. Gebruik een narratief over de risico's van desinformatie. Benoem normen en waarden die er toe doen. Train defensiemedewerkers in het herkennen van nepnieuws¹² en gebruik de social media-richtlijnen om verspreiding te helpen voorkomen. Wijs op *fact checkers* die nepnieuws ontmaskeren en benoem de cruciale rol van de vrije pers. Kortom, zorg voor verbinding en voorkom tweespalt. Als iedereen bij Defensie hier nu morgen gewoon mee start laten we zien dat de can do-mentaliteit vanaf overmorgen al bijdraagt aan het counteren van desinformatie. ■

9 Zie: https://www.npostart.nl/wnl-op-zondag/29-03-2020/POW_04525262.

10 European Integration Studies Centre, *Lithuanian-Swedish Roundtable Expert Discussions on Social Resilience and Psychological Defence* (Vilnius, EISC, 2018).

11 C. Versteegden, *Resilience can counter Dezinformatsiya. How the military considers its contribution to enhancing Dutch resilience* (Breda, Nederlandse Defensie Academie, 2018).

12 Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/desinformatie-nepnieuws/checklist-tips-tegen-nepnieuws-desinformatie>.